

PAGINA 3

Burn-out, wat doe je ertegen?

PAGINA 5

Reformatiefest in Duinzichtkerk

PAGINA 8

Sanne Terlouw over Anna Magdalena

EN VERDER: Herman Pleij over Erasmus ■ Sloop Bethelkerk weer uitgesteld ■ Gnostiek in het christendom ■ Legaten houden PGG overeind

Over dieren en hun baasjes

Santo! Santo! Santo! – hoe heilig wil je het hebben?

REPORTAGE Op 4 oktober herdenkt de katholieke kerk Franciscus. De dertiende-eeuwse heilige is onder meer bekend door zijn liefde voor de schepping en zijn omgang met de dieren. De datum werd 'wereldierendag'. Een reportage over het zegenen van huisdieren, een Haagse heilige hond en een kattencafé.

WILT U UW HUISDIER LATEN zegenen? Dat kan! Begin oktober is er in de Elandstraatkerk een viering. Pastor Marijke Witteman: 'We zochten eigenlijk naar een manier om kinderen bij de kerk te betrekken en bedachten een laagdrempelige dienst, waar ze hun dieren mochten meenemen. De baasjes konden gezegend worden. Inmiddels komen er ook volwassenen, speciaal met

hun dier – vooral honden. We vertellen iets over de dierenliefde

'Ik zegen ze met wijwater. Niet teveel hoor'

van Franciscus. En we lezen een bijbelverhaal, zoals over de ark van Noach.

FOTOGRAF: MARGOT C. BEHENDS

Ook hondje Santo kan mensen van alles leren.

We danken voor de schepping, voor mensen en dieren. We zingen liedjes over dieren en de kinderen knutselen iets. Dan leggen we uit wat "zegenen" is: dat je elkaar iets goeds toewenst, bijvoorbeeld dat je als baasje en huisdier nog lang plezier van elkaar mag heb-

ben en dat je goed voor de dieren mag zorgen. We moeten daarbij bedenken dat we die dieren gekregen hebben, zomaar. Ik zegen met wijwater. Nee, niet met liters tegelijk hoor. Wat je ziet, is

Lees verder op pagina 2

Op stap met 'Over de Drempel'

Rie is niet goed in weggooiën

De slaapkamer van Rie: 'werk in uitvoering'.

REPORTAGE De vrijwilligers van 'Over de Drempel' helpen mensen met volle en vervuilde huizen. *Kerk in Den Haag* ging mee naar Rie. Vrijwilliger Christine Scheurkogel: 'Je had het een beetje opgegeven, hè Rie?'

NATUURLIJK WIL IK HET opgeruimd hebben', zegt Rie (76). 'Maar opgeruimd hoeft niet te betekenen dat ik alles ga weggooiën.' In haar op zichzelf ruime flat staan de gang, vier kamers, de keuken en het balkon vol met allerhande spullen. Er zijn loopspullen, maar verder zie je werkelijk overal boeken, tijdschriften, kledingstukken, naai- en tuinspullen, gezelschapsspellen, techniekbenodigdheden en een keur aan prullaria. Rie heeft als hobby's techniek, naaien

en knutselen. Ze heeft in de loop der jaren al het denkbare om zich heen verzameld. Zelf heeft ze er niet zo'n last van, zegt ze. 'Eigenlijk niet. Maar ik weet dat anderen het een probleem vinden.'

Moedeloos

Vier jaar geleden konden werklieden niet bij de geiser en werden de hoogopgetaste spullen op last van de woningbouwvereniging uitgedund door een opruimploeg. Vervolgens kwam Over de Drempel eraan te pas. Het project van de protestantse kerkorganisatie Stek en de GGD komt vereenzaamde en vervuilde mensen te hulp. 'Professionals hebben hier geen tijd voor', verklaart Christine Scheurkogel (64), de vrijwilliger die aan Rie werd gekoppeld. 'Het huis moest echt leger en schoner en de gang moest vrij.' Dat

laatste is een voorschrift van de woningbouwvereniging: de hulpdiensten moeten erdoor kunnen. Rie liet zich de hulp noodgedwongen aanleunen. Scheurkogel: 'Rie dacht: laat mij maar in mijn holletje.' Rie protesteert: 'Ik was gewoon langzaam bezig.' Scheurkogel: 'Nou, je had het ook een beetje opgegeven. Er was zo veel dat je een beetje moedeloos was geworden.' Rie, zwakjes: 'Ik was toen aan het opruimen, zeg maar.'

Poppenhuis

Scheurkogel ging aan de slag, samen met Rie. 'Joh, dit kan wel weg', zei ze dan. 'Reclamekrantjes van vijf jaar geleden doen het echt niet meer.' Rie gaf schoorvoetend toe dat die leuke plaatjes als voorbeeld voor de inrichting van haar nog te bouwen poppenhuis ('dat wil ik al zesentwintig jaar, daar kan ik alle technieken die ik heb geleerd in toepassen') op het moment geen prioriteit hadden. Scheurkogel: 'Mag ik het over de verpakkingen hebben?'

'Laat mij maar in mijn holletje'

Langzaam maar zeker ontstond er een vertrouwensband, en wat meer ruimte in de overvolle woning. 'Vertrouwen krijgen is het moeilijkste', zegt Scheurkogel. 'Weten: wat heb je aan elkaar? Dit werk heeft te maken met het terugveroveren van iemands waardigheid. Weet je hoe vervelend het is als je niemand op visite kunt vragen? Dat is toch een verschraving van je leven?'

Eierdozen

Rie groeide op in een gezin met negen kinderen. 'Ik ben niet anders gewend dan dat het huis volstaat', zegt ze. Bij verschillende ontruiming raakte ze

Lees verder op pagina 2

Christian Wiman over bestseller 'Mijn heldere afgrond'

De Amerikaanse dichter Christian Wiman kreeg kanker toen hij eenmaal de liefde van zijn leven had gevonden. Zijn geloof, dat hij op jonge leeftijd verloren had, meldde zich nu onontwikkbaar maar onherkenbaar anders aan de poort. De worsteling die volgde beschreef hij in het boek *My Bright Abyss*, dat inter-

nationaal grote aandacht geniet. *Mijn heldere afgrond* is geen gepolijst verhaal over hervonden geloof. 'We moeten met een schoktherapie afgeholpen worden van onze gemakkelijke acceptatie van – of onze gemakzuchtige weerstand tegen – stellige taal over God', stelt Wiman. De dichter en kenner van mystiek geeft een lezing in Den Haag. Met publieksgesprek.

ZONDAG 16 OKTOBER, 15 UUR, € 10. DUINZICHTKERK. ORGANISATIE: DE ZINNEN. OPGAVE: DEZINNEN.COM.

Met korting naar 'Misa Flamenca' in Zuiderstrandtheater

Elke flamenco-artiest is opgevoed in de katholieke en de flamenco traditie. Paco Pe a verenigde de katholieke liturgie met flamenco-zang en gitaar. Zijn cd 'Misa Flamenca' uit 1991 bracht hem wereldbekendheid. In het Zuiderstrandtheater geeft hij een concert met gitaristen, zangers, een theaterkoor en een flamencodanser. KDH en het Zuiderstrandtheater geven KDH-lezers korting op een eerste-rangkaartje. Wie bij bestelling de code 'KDH' doorgeeft, betaalt geen € 30 maar € 25. Kaarten: VVV op het Spui, via 070 88 00 333 of zuiderstrandtheater.nl.

ZATERDAG 22 OKTOBER, 20 UUR. ZONDAG 23 OKTOBER, 14:30 UUR.

Verwarde mensen, wat doen we met ze?

In een serie bijeenkomsten op woensdagmiddag vertellen gast sprekers over een actueel onderwerp. Hagenaar Paul Casparie, psycholoog en vrijwilliger bij Parnassia, gaat in op recente ontwikkelingen in de Geestelijke Gezondheidszorg waar flink bezuinigd is. Wat doen we nu met verwarde mensen op straat? En hoe kan zingeving bijdragen aan herstel, als de patiënt weer thuis is?

WOENSDAG 19 OKTOBER, 14:30-16:30 UUR. MARANATHAKERK.

Abonnement op KDH

- Maandelijks portie inspiratie gemakkelijk thuisbezorgd.
  - 10 nummers voor € 19,50.
- Opgave: info@kerkinderhaag.nl of 06 30 164 820

Afzien en Amen (slot): Dirk

‘Ze mogen mij zondag lekker masseren’

OP DE HUISKAMERTAFEL STAAT EEN VAAS met bontgekleurde chrysanten. Een wit hondje staart aandoenlijk uit een fotolijst; boven zijn ogen bungelt een echte rozenkrans. Er ligt een Spaanse *Biblia*. Aan de muur brengt engel Gabriël een bezoek aan de heilige familie. Op de schouw poseert een glimlachende dame, met naast haar crucifixbeeldjes. Een trouwboekje en dubbelfoto bewaken de herinnering aan overleden ouders. Dirk is bouwvakker, in de veertig, biertje in zijn hand. ‘De dood heeft iets vrolijks’, vertelt hij later.

Nieuwe motors

‘Ik kom uit het Groningse dorp Nieuw-Beerta. God bestond daar niet. Thuis lezen mijn ouders het communistische dagblad *De Waarheid*. Gereformeerden vormden een doelwit. Op mijn acht-

‘Je kunt een buitenaards gevoel van geluk krijgen’

tiende overleed mijn moeder, terwijl mijn vader dingen had geflikt die ik pas later kon vergeven. Ik kreeg last van hyperventilatie. Waar kon ik steun vinden? Uit angst voor een onverwachte dood fantaseerde ik over het bestaan van een beschermende buitenaardse kracht. In de kerk die ik soms binnengliepte, vertelde de domineesvrouw erover. Ik leerde dat je kunt “bidden tot God”. Dat werkte. Langzamerhand werd ik rustiger en kreeg ik alles wat mijn hart begeerde: een mooie baan in Den Haag, nieuwe motors, de liefde van mijn leven.’

Kaarsje

Dirk pakt de glimlachende dame van de schouw. ‘Zij is verhuisd, twee jaar geleden. We hadden

INTERVIEW Wat betekent ellende voor (on)geloof? Dirk vertelt over zijn leven. Hij bezoekt de rooms-katholieke Elandstraatkerk.

Dirk en Neske in de Elandstraatkerk.

tien jaar lang zo’n mooie tijd samen. Haar Colombiaanse familie belde op: “Je vrouw is verongelukt.” Mijn huidige vriendin uit Equador was toen bij mij. Lekkere God heb jij, haalde ik toen naar haar uit. Zij zette ter bescherming de devo-

tiebeeldjes neer in deze kamer. Met de kerk heeft ze niks.’

‘Buiten de Elandstraatkerk staat een bord met “kaarsje aansteken”. Wat licht maken in een don-

kere tijd – waarom ook niet, dacht ik bij een ommeetje met hondje Neske. We gingen naar binnen, ik zag Jezus hangen aan het kruis. “Je koos ervoor om de machteloosheid, verlatenheid en het lijden van mensen te ervaren”, dacht ik. Mijn vriendin voelde zich afgewezen door haar familie. Ik liet me soms te veel leiden door lusten. Misschien moest dat ongeluk gebeuren, noem het goddelijke rechtvaardigheid. Nu pas proeft zij pure liefde, nu pas voelen haar familie en ik wat we missen. De liefde laat zich beter kennen.

‘Ik krijg een hostie, mijn hondje de zegen’

Precies wat God wil. In het kwade is God dood, in de liefde juist springlevend.’

Bij de kaarshouders staat een Mariabeeld. Dirk zag berusting en vertrouwen in haar ogen. Hij brandde een kaars voor de mensen die het moeilijk hebben. En een tweede om God te bedanken voor het leven. Zijn recente hersenbloeding had slechter kunnen aflopen.

Hartje

Dirk en Neske komen graag in de Elandstraatkerk. ‘Ik krijg koffie, hij fris water. Ik een hostie, hij de zegen. Zondags plof ik er graag neer op de bank. Mijn werk en relatie vragen veel energie. Die wijze verhalen, ze mogen mij zondag lekker masseren. Ik krijg daar een zachter en weerbaarder hartje van. Soms bid ik met andere gelovigen de rozenkrans. Doe ik dat rustig en vol overgave, dan kan ik zomaar even verwonderd raken door Maria. Haha, kerktal hē. Ik bedoel: je kunt een soort buitenaards gevoel van geluk krijgen. Probeer zelf maar eens.’

ROBERT REIJNS

Santo!

Vervolg van pagina 1

hoeveel mensen van hun huisdier houden. Ze zijn echt gek met ze.’

Dwingend aankijken

Waar komt die dierenliefde vandaan? Jacob Korf, Haags emeritus predikant en gek op zijn hond Santo, probeert het te duiden: ‘Het zijn totaal andere wezens dan mensen. De manier waarop een hond met mensen communiceert, ontroert me. Zij doen dat beter dan andersom. Geen wezen is zo vrolijk als je thuiskomt als een hond. Ik leer mezelf beter kennen door mijn hond. Ik leer bijvoorbeeld consequent zijn. Als ik tegen hem zeg dat we uitgaan en de telefoon gaat, ga ik zitten bellen. Zo’n hond gaat je dan poten geven en je dwingend aankijken – die kent alleen ‘ja’ en ‘nee’. Niks ertussen-in. Wat ik ook geleerd heb: onze jonge pup werd eens aangevallen door een herdershond. Er was toen een hond die tussen die twee honden in ging lopen. Dat heet *cruisen*, zo leerde mij haar baasje: daarmee probeert een

hond de agressie te stoppen. Je gaat letterlijk door het beeld lopen. Met mensen doe ik dat ook wel eens, als het dreigt te ontsporen. Ik maak dan een grappige ofzo. Ik heb dat ook wel toegepast tijdens kerkenraadsvergaderingen.’

Gezond

Korf heeft nog een voorbeeld. ‘Stel, ik zit de krant te lezen en de hond vraagt aandacht. Ik zeg dan wat geïrriteerd: nee, nu even niet. De hond reageert door te gapen of aan zijn poot te lik-

‘Van alleen al naar katten kijken word je rustig’

ken, waarmee hij wil zeggen: waarom doe je zo agressief, ik heb toch niks misdaan? Om met Paulus te spreken: op zo’n moment besef ik dat ik “mijn vleselijke mens weer moet aanpakken en de geestelijke mensen moet activeren”. Dieren staan dicht bij hun emoties. Dankzij hen voel ik me meer verbon-

Onverstoord poseert dit fotomodel in het Haagse kattencafé.

den met het grotere geheel. In Engeland zingen ze rond 4 oktober: “All things bright and beautiful, all creatures great and small, all things wise and wonderful, the Lord God made them all.” Ikzelf liet altijd het Zonnelied van Franciscus zingen.

Voor de stamboom moesten we onze hond een Italiaanse naam geven, beginnend met een “s”. Dat werd: Santo, heilig. Dus als ik ’s morgens drie keer Santo roep, dan heb ik de Heer weer geprezen. Lees Lied 405 er maar op na: “Heilig heilig heilig, vroeg in de mor-

gen worde U ons lied gewijd”. O ja, en nog een bijbels devies uit Spreuken 12 vers 10: “De rechtvaardige weet wat toekomt aan zijn vee”. Tot slot: zo’n dier is gezond voor me. Ik loop met hem door het Haagse Bos. Ik heb dan een reden om even aan niks te denken en buiten te zijn.’

Hartverwarmend

Maar als je nou geen huisdier hebt? Geen nood, dan kun je naar het Haagse kattencafé Ditjes en Katjes. Eigenares Eef Krol: ‘Ik vind het hartverwarmend dat mensen zo van een beestje kunnen houden dat ze nog nooit eerder hebben gezien. Ik merk dat mensen ernstig behoefte hebben aan het kunnen voelen en zien van dieren. Ik zie hier bezoekers die graag even tot rust willen komen. Van alleen al het naar de katjes kijken, word je rustig. Dat heb ik zelf ook, als een kat er grappig bij ligt, word je daar een beetje blij van.’

MARGOT C. BERENDS

VIERING ELANDSTRAATKERK: 2 OKTOBER, 14.30 UUR. DITJES & KATJES: PIET HEINSTRAT 66.

Weggoaien

Vervolg van pagina 1

veel spullen kwijt. ‘Ik denk dat ik daardoor nog behoudender ben geworden.’ Drang naar onafhankelijkheid speelt ook mee. ‘Ik ga niet een halfuur naar de bibliotheek lopen voor techniekboeken die ik zelf heb.’ Daarnaast kampt ze door verscheidene operaties al jarenlang met een gebrek aan energie. Haar ontslag van twintig jaar geleden heeft Rie nog niet verwerkt en soms kan ze het mopperen niet laten, bijvoorbeeld op de opruimers die haar gaspitten weggooiden. ‘Ik voel me op allerlei fronten ondergewaardeerd.’ Maar de ogen die zich af en toe vullen met tranen, gaan glimmen bij de gedachte aan het poppenhuis. Kijk, die

versnipperde eierdozen in die teil hebben wel degelijk een doel: ‘Opplakken, beschilderen en dan lijken het net tegels.’

Uit de gevarenzone is Rie nog niet. Binnenkort wordt bepaald of er een ontruiming nodig is. Scheurkogel laat haar ‘cliënt’ niet los. ‘Ik ben in iemands leven binnengekomen. Al die zoiel heeft te maken met de mens, voor wie je deernis voelt.’

MATTHIJS TERMEER

WILT U OOK VRIJWILLIG MAATJE WORDEN BIJ OVER DE DREMPEL? BEL OF MAIL JAN GROTENDORST. TEL. (070) 318 16 16, JGROTENDORST@STEDEN-HAAG.NL.

Retraite in Steyl

Op adem komen of de sfeer van een klooster proeven. Belangstellenden kunnen met katholieken uit Den Haag-zuid meegaan naar het kloosterdorp Steyl aan de Maas. Retraite met bezinningsprogramma.

VRIJDAG 14 TOT ZONDAG 16 OKTOBER. INFO, OPGAVE: PATER RICHARD LOBO, RICHARDSVD@GMAIL.COM.

advertenties

Reinoud Schoemaker,
LETSELSCHADE ADVOCaat
Uw letsel mijn zorg
070 - 40 43 34 6
ADVOCaat@REINBOUDSCHOEMAKER.NL
WWW.REINBOUDSCHOEMAKER.NL

JOHAN WASSENAAR
VOETBEDDEN, OP-MAAT EN SCHOENEN
Prins Hendrikstraat 132 2518 HX Den Haag 070 363 75 19
info@johanwassenaar.nl www.johanwassenaar.nl

Remedie tegen burn-out:

Iedere dag tien minuten stil op de bank

ACHTERGROND Nu de vakantie voorbij is, begint het harde werken weer. Maar niet iedereen heeft de kracht om achter het bureau te kruipen. Volgens de GGZ heeft ruim één op de zeven werknemers burn-outklachten. Wat zegt dat over onze levensvervulling? En biedt het christendom een remedie?

IK DACHT EVEN RUST TE KRIJGEN, in die zes weken thuis. Maar ik heb mij nog nooit zó vreselijk gevoeld. Ik gaf mezelf één taak per dag, zoals planten water geven. Daar kreeg ik al stress van. Ik kon niets meer, ik was op.'

Het is 2012 wanneer Willemijn Jansen (27) merkt dat ze al lang mentaal moe is. Haar productiviteit op het werk gaat met rasse schreden achteruit, het nemen van beslissingen gaat niet meer makkelijk en door de stress daarvan slaapt ze slecht. Als de dan hardwerkende 23-jarige merkt dat er écht

'Geen messias-complex, alsof je de wereld wilt redden'

niks meer uit haar handen komt, stapt ze naar de bedrijfsarts. 'Na die zes weken "rust" zei mijn baas dat mijn contract niet werd verlengd. Toen zat ik dus met een burn-out én werkloos thuis', vertelt Jansen. Door vrijwilligerswerk in de kerk ervoer ze rust, omdat ze niet meer van alles moest. 'Ik heb toen veel contact met God gehad. Ik hield mij vast aan de leus: 'Heer, houd mij vast aan u in heel mijn wezen totdat u mij in veiligheid heb gebracht.' Ik vroeg God ook om mij een signaal te geven wanneer ik moest

'Ik kon niets meer, ik was op.'

FOTOGRAF: MATTHIJS TERMEER

handelen. Toen kreeg ik letterlijk een vacature in mijn handen gedrukt die precies inhield wat ik wilde. Ik solliciteerde en kreeg de baan.'

Balans

Dorinde Ijdo (35) van StekJong hoort het verhaal van Jansen begripvol aan. Ijdo organiseert met collega's activiteiten om jongvolwassenen met levensvragen te helpen. Ook zij merkt in haar contact met jongeren dat er wordt geworsteld met prestatiedruk. 'Er wordt op het werk veel van ze gevraagd, maar jongvolwassenen vragen ook veel van zichzelf. Je merkt dat ze worstelen met vragen als "Is dit wat ik wil?" en "Wil mijn omgeving dit van mij?". Mensen zeggen dikwijls wel dat het goed gaat, maar als het (even) niet gaat, vertellen ze dat vaak niet.' StekJong geeft mede daarom vanaf eind oktober de cursus 'Gelukkig of Gelukkig: oefenen in Levenskunst' en wil daarmee ruimte scheppen om ook andere verhalen te vertellen dan de succes-story's.

Arbeidsethos

Wat zegt die almaar aanwezige prestatiedruk eigenlijk over onze levensvervulling? 'Het zit in onze maatschappij, je wordt van jongs af aan ingepeperd dat je moet presteren', zegt ds. Jan Eikelboom (68). De emeritus-predikant die vanaf 1983 aan de Bosbeskapel was

verbonden, hield eerder een gesprekskring over het niet-volmaakte leven. 'Mijn dochter vertelde dat mijn kleinzoon op school minder tijd voor spelen heeft dan zijzelf vroeger had. Omdat de kinderen nu vooral bijvoorbeeld moeten rekenen. Dan druk je mensen al heel vroeg in de prestatiehoek.' Ook merkt Eikelboom dat werknemers *targets* moeten halen, overal verantwoording voor moeten afleggen en zich moeten houden aan protocollen. 'Kijk naar de zorg. Het werkt niet bevredigend als je maar enkele minuten per patiënt hebt. Een deel van je arbeidsvreugde is toch persoonlijk contact.' Heeft het arbeidsethos wellicht religieuze, calvinistische oorzaken? 'Ik denk eerder aan het vooruitgangdenken sinds de negentiende eeuw. We maken met zijn allen een zo volmaakt mogelijke maatschappij door neoliberal denken, marktdenken, waarbij ieder mens een concurrent is en de samenleving een bedrijf. Dan krijg je burn-outs.'

Kan het christendom een remedie bieden? Ja, zegt Eikelboom. 'Maar het gaat vooral om rust vinden. Dat kan in de kerk, maar ook dagelijks tien minuten op de bank. Integreer momenten van bezinning en stilte in je leven, en dan heb ik het niet over dat ene uurtje yoga. Lijd niet aan het messias-complex, dat je de wereld wilt redden. Je kunt een bijdrage geven, maar niet alles dragen. Jij bent niet onmisbaar.'

CELINE TIMMERMAN

DE NAAM WILLEMIJN JANSEN IS GEFINGEERD. CURSUS: STEKJONG.NL.

Jezus, de Loelav en Paramaribo

Een palmentuin voor alle kerken

ACHTERGROND Oktober is de maand van de joodse feesten. De 'Loelav', een boeket van takjes, zou in de kerk een nieuwe symboliek kunnen worden.

GESTALTE VAN VERBONDENHEID tussen alle mensen.' Een aanduiding van Jezus die wat mij betreft wekelijks mag klinken in de liturgie. De naam Jezus kun je niet vrijblijvend in de mond nemen. 'Gij die geen naam vergeet, geen mens veracht', bidt een lied van Huub Oosterhuis tot God. Uitsluiten, verachten, wegwerken: wie Jezus zegt, laat zulke daden en processen niet toe, maar protesteert.

In de traditie die Jezus vormde, de joodse traditie, wordt meermalen zichtbaar gemaakt dat mensen elkaar niet zullen verachten of uitsluiten. Integendeel. Zo is er bijvoorbeeld de dadelpalm die symbool staat voor het gehele volk, niemand uitgesloten. 'Zoals niets van de dadelpalm ongeschikt is voor gebruik – zijn dadels worden gegeten, zijn takken worden gebruikt bij het psalmzingen tijdens het loofhuttenfeest, zijn twijgen zijn voor dakbe-

Palmentuin bij een kerk in Paramaribo, Suriname.

dekking, zijn bast voor touwen, zijn puntige bladeren voor bezems, en zijn glad geschaafde planken voor de plafonds van huizen – zo is niemand in Israël zonder nut.' Aldus een oud commentaar op Genesis (Beresjiet Rabba 41,1).

Momenteel worden in de joodse gemeenschap overal voorbereidingen getroffen om Nieuwjaar en Grote Verzoending te vieren, respectievelijk 3 en 12 oktober. Vanaf 17 oktober is het Loofhuttenfeest, op de 24e Vreugde van de Tora. Wie weet heerst er in Den

Haag over niet al te lange tijd hetzelfde klimaat als in het Paramaribo waarover een gemeentelid mij laatst vertelde. Zij groeide daar op en wist zich goed te herinneren dat synagoge en moskee (naast elkaar in het centrum), kerk en hindoetempel op hun feestdagen altijd mensen van andere religies uitnodigen. Dat is daar de gewoonte zaak van de wereld. Zoiets is niet alleen vrolijk en goed voor de onderlinge verbondenheid, maar kan ook de eigen identiteit versterken en verrijken.

Straks wordt bijvoorbeeld op het Loofhuttenfeest weer overal de Loelav in de hand genomen, een soort boeket van takjes, genoemd naar één onderdeel ervan, de loelav oftewel palmtak. De samenstelling is: één palmtak (loelav), twee beekwilgtakjes, drie myrthetakjes en één citrusvrucht, de Etrog. 'Tijdens Soekot, zo vlak na Grote Verzoending, krijgt het eenheidsgevoel duidelijker gestalte', aldus rabbijn Evers.

De bundel verbeeldt vier mensentypen. De etrog, een gele vrucht, heeft een geur en een smaak. Een verwijzing naar hen die Torastudie doen én

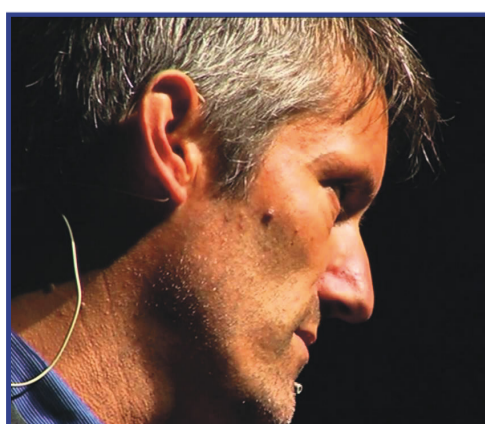
De Loelav verbeelden verbondenheid.

goede daden verrichten. De loelav (palmtak) heeft wel smaak maar geen geur en duidt op hen bij wie de studie voorop staat. De myrthetakken hebben alleen geur en staan voor degenen die vooral goede werken doen. Beekwilgtakken hebben geur noch smaak en verwijzen naar hen die weinig of niets aan studie doen en bij wie goede daden ontbreken.

Deze vier soorten worden stevig gebundeld en vast in de hand genomen om uit te drukken: zij horen allen bijeen. De Loelav is een zinnenstrelend en diepzinnig symbool van verbondenheid tussen alle mensen.

Zou het een begin van een nieuwe symboliek zijn om in alle kerken palmen te laten groeien, wuivend paas-symbool, gestalte van verbondenheid? In Paramaribo kennen ze een prachtige palmentuin, net om de hoek bij de kathedraal.

MARTIN KOSTER

Stefan Paas: nut van missionair bezig zijn

Heeft het zin om, tegen de ontkerkelijking in, als christen missionair bezig te blijven? Hoe ben je christen in een post-christelijke samenleving? Stefan Paas, hoogleraar theologie, vertelt erover naar aanleiding van zijn boek *Vreemdelingen en priesters*.

WOENSDAG 12 OKTOBER, 19:30-21:30 UUR, € 9.
CHRISTUS TRIUMFATORKERK. ORGANISATIE:
DE ZINNEN. OPGAVE: DEZINNEN.COM.

Maarten van Rossem in Amerikaans programma

Strijkorkest Ciconia Consort verzorgt een Amerikaans concertprogramma rond de Amerikaanse verkiezingen. Tussen de muziekwerken door vertelt historicus Maarten van Rossem over de Amerikaanse politieke situatie en verkiezingsstrijd tijdens het ontstaan van de composities. KDH-lezers krijgen € 8,00 korting op een kaartje. Vermeld code VS2016 bij aankoop via zuiderstrandtheater.nl of 070 88 00 333.

ZONDAG 9 OKTOBER, 15 UUR. NIEUWE KERK,
SPUI 175.

Protestantse Gemeente zoekt nieuw beleid

De toekomst is nog nooit zo zonnig geweest

OPINIE De Haagse kerken van de Protestantse Gemeente hoeven zich voorlopig geen zorgen te maken over de financiën. Des te sterker moeten ze zich op de inhoud richten. Waar staan ze voor en wat hebben Hagenaars eraan?

WAT IS BELANGRIJKER, WOORDEN OF cijfers? Woorden, kun je zeggen. De Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage (PGG) gaat dit najaar verder met haar 'beleidsmarathon': haar poging de toekomst in haar greep te krijgen. Er zijn al vele avonden en dagen geweest, waarop de deelnemers uit alle wijken voluit mochten denken en dromen, en hun ideale kerk konden uittekenen. Maar terug op aarde ontdekte de algemene kerkeraad enigszins verschrikt dat uit de gigantische berg aan ideeën niet automatisch een helder beleidsplan was gerold. Er moeten eerst keuzes worden gemaakt. Een commissie – regelrechte vondst! – gaat nu aan de slag en komt dit najaar met voorstellen.

Legaten zorgen voor sluitende begroting

Het is opmerkelijk dat bij het nadenken over de toekomst cijfers tot nu toe een ondergeschikte rol hebben gespeeld. Eigenlijk helemaal geen rol. Weliswaar wordt ieder najaar de begroting voor het volgende jaar opgesteld. En ieder voorjaar wordt de rekening van het vorige jaar opgemaakt. Maar de vragen die daarbij aan de orde komen, zijn meestal details. Wel belangrijk, maar toch. Niemand vraagt zich af waarom er wel kerkgebouwen zijn verkocht, maar – bijvoorbeeld bij wissering van predikanten – geen pastorieën, of ander onroerend goed. Zeven pastorieën staan bij elkaar voor nog geen miljoen op de balans; veel minder dan de verkoopwaarde. Zijn voor de toekomst van het kerkelijk leven woonhuizen daarmee belangrijker ge-

worden dan beeldbepalende kerkgebouwen?

Die vraag is niet zo onschuldig als ze lijkt. Tot nog toe ontvangt de PGG jaarlijks een groot bedrag aan legaten, soms tonnen. Die zijn natuurlijk niet te begroten. Maar vorig jaar liepen de legaten zo op, dat daarmee het begrote tekort van zeven ton volledig werd gecompenseerd. Alle deskundigen zeggen dat de legaten vanzelf zullen 'opdrogen'. De huidige koopkrachtige kerklievende generatie van tachtigplussers sterft uit. Dat mag zo zijn, maar het is toch te gemakkelijk om die inkomstenbron bij voorbaat af te schrijven. Voorwaarde is dan wel dat 'de kerk' voor Hagenaars zichtbaar blijft als aantrekkelijk object – ook letterlijk – om een plaatsje te krijgen in het testament, naast de poezenopvang. De liefde voor de kerk uit zich vaak aan gehechtheid aan een gebouw. De meeste legaten worden op wijkniveau ontvangen. Als er nu drastisch gesnoeid wordt in kerkgebouwen, zullen de legaten inderdaad vanzelf minder worden. Zo kun je een profetie in vervulling laten gaan.

Andere vraag: is het inderdaad nodig nog steeds te benadrukken hoe slecht de financiële situatie is? Ja en nee. Nee, omdat het eigen vermogen van de PGG de afgelopen jaren, mede als gevolg van de verkochte kerkgebouwen, niet is gedaald maar zelfs licht gestegen. Het bedraagt nu 13 miljoen euro. (Het vermogen van de zelfstandige Diaconie van 58 miljoen staat hier los van.) Enkele leegstaande kerken wachten nog op verkoop. Verwachte opbrengst: enkele miljoenen. Als die erbij komen, zal het vermogen de komende zeven jaren ongeveer in stand kunnen blijven, met in-

begrip van een verwacht exploitatietekort per jaar van een paar ton.

Toch zijn er ook argumenten om de financiële situatie slecht te noemen. De PGG bestaat uit 4.600 betalende 'pastorale eenheden', zeg huishoudens. Onder hen veel ouderen. Daarentegen staan er meer dan 18.000 ingeschreven. Slechts ongeveer een kwart betaalt dus mee om met alle wervingscampagnes (Kerkbalans enzovoorts) voor die inkomsten te zorgen die aangeduid worden als 'levend geld'. Vorig jaar bedroegen de inkomsten 1,2 miljoen. Dat bedrag daalt met de jaren gestaag. Het is de vraag of het reëel is alle leden met vijf acceptgirokaarten per jaar te

en de kerk is ook al verkocht

FINANCIËLE TOEKOMST HAAGSE PROTESTANTSE KERKEN ONZEKER

Het verwachte stabiele vermogen nodigt uit – en geeft de ruimte – de blik op de inhoud te richten. Waar staan we voor en wat hebben we Den Haag, een sterk groeiende stad met een zich verjongende populatie, te bieden? Daarmee komt het 'visietraject' weer in

Waarom zijn de meeste cursussen gratis?

beeld. Eigenlijk is het een luxe om in de luwte plannen te maken, zonder zich druk te hoeven maken over weer een kerksluiting, met alle negatieve gevolgen voor de betrokkenheid die dat met zich meebrengt. Kortom, de – nabije – toekomst is nog nooit zo zonnig geweest.

JAN GOOSSENSSEN

Studiedag over kerkvernieuwing

Twee jaar geleden hielden de protestantse kerken van Den Haag-Zuidwest een studiedag over het protestantse erfgoed. Begin november wordt er nagedacht over de toekomst. Dominee Wietske Verkuyl (Abdijkerk) houdt een lezing, Nico Splunter (Rotterdam-Spangen) vertelt over initiatieven in zijn gemeente. Na een lunch (12:30-13:30 uur) zijn er workshops: 'een pioniersplek' (ds. Michiel Aten), 'kerk en kunst' (ds. David Schiethart) en 'kerk en planeet' (ds. Martin Koster).

ZATERDAG 12 NOVEMBER, 10-14:45 UUR, € 10. ABDIJKERK. OPGAVE: DR. NICO RIEMERSMA, N.RIEMERSMA@PLANET.NL.

Wie schreef 50 jaar geleden aan *Onze Zondag*?

Tante Kitty: 'De brievenrubriek was vooral gezellig'

INTERVIEW *Onze Zondag* was van 1950 tot 1970 een populair weekblad voor kinderen van de zondagschool. De brievenrubriek werd onderhouden door 'tante Kitty', hier aan het woord.

ONZE ZONDAG KOSTTE OP DE school maar een paar centen. Er stond een stichtelijk hoofdverhaal in, bijbelse raadsels en prijsvragen met als hoofdprijs een mecano. De brievenrubriek van tante Kitty was razend populair.

'Tante Kitty' kreeg de baan in 1951. Ze was actief in de Nederlandsche Zondagsschool Vereniging, zegafer cursussen. Kitty Blomaard-Eversdijk is anno 2016 een krasse, vitale vrouw van 91, weduwe van dominee Kees Blomaard en ze woont in het Benoordenhout. Ze koestert de folianten waarin het blad is bewaard en bladert vertederd door de oude uitgaven. Het blad had als doel de band tussen kinderen en de zondagschool en dus met de protestantse kerk te versterken. De brievenrubriek was vooral gezellig.

Kitty: 'Ik begon meteen verhaaltjes over wat er in mijn gezin omging. Er was altijd iets te vertellen met vijf kinderen thuis.' In een

vandieverhalengaat het bijvoorbeeld over haar zoon Kees die de kop van de pop van zijn zusjetrok om te kijken wateronderzat.

Stapels post

Delezers – vooral meisjes – stuurden daarop hun eigen belevenissen. Geloof kwam nietaande orde. 'Zewilden met hun naam in het blad komen, daar ging het om.' Wekelijks kwamen er stapels post binnen. Een keuze daaruit kwam in het blad. Om de veertien dagen nam een (inmiddels overleden) vrouw onder de naam van het hondje Jodierubriek voor haar rekening.

De uitgave van *Onze Zondag* stopte in 1970. Kitty Blomaard vond dat jammer, maar begreep het wel. 'Ik denk dat het kwam door de Donald Duck, die werd meer gelezen. De leiding van zondagscholen vond de blaadjes van *Onze Zondag* op straat, weggegooid door de kinderen.'

HANS HEMMES

OP KERKINDENHAAG.NL: DOSSIER VAN JOURNALIST KLAAS SALVERDA OVER DE ZONDAGSSCHOOL, MET MEMOIRES VAN TANTE KITTY. SCHREEF U AAN TANTE KITTY? MAIL NAAR: REDACTIE@KERKINDENHAAG.NL.

Amerikaanse kerk viert groots feest

De Amerikaanse protestantse kerk in het Benoordenhout viert deze maand haar zestigste verjaardag. Er is een feestelijk concert op zaterdag 8 oktober, 16 uur. Tijdens de jubileumviering op zondag 9 oktober wordt met een diaprojectie de geschiedenis van de kerk belicht en klinkt er kerkmuziek uit de laatste zestig jaar. Voorganger is de nieuwe predikant Marc Vermaire (foto). De American Protestant Church of The Hague was oorspronkelijk een kerk voor Amerikaanse soldaten die na de Tweede Wereldoorlog in Den Haag bleven. Tegenwoordig is het een multiculturele gemeenschap. De kerk kent een grote doorstroom van expats. De twee diensten op zondag zijn een handreiking aan de verschillende generaties. In de traditionele dienst voeren het orgel en koorleden, vaak conservatoriumstudenten, de boventoon. De tweede, eigentijdse dienst wordt begeleid door een praiseband.

Duinzichtkerk ontketent 'reformatie'

Het verloren schaap werd bij de halte opgehaald

REPORTAGE De oude Luther lijkt weer tot leven gekomen bij het startweekeinde van de Duinzichtkerk. Bezoekers mogen stellingen timmeren op de deur. In de dienst gaan de stembriefjes omhoog.

Een deur met stellingen 'waar iets mee zal gebeuren'. Robin de Jong in monnikspij.

HET IS EEN TRADITIE AAN HET worden: kerken beginnen in september het nieuwe seizoen met speciale activiteiten op een 'startzondag'. Een soort Prinsjesdag, maar dan voor de kerken. Elke gemeente geeft er een eigen invulling aan: workshops, een natuurwandeling. De Duinzichtkerk laat tijdens het startweekeinde 'Luther' opdra-

ven. 'Luthers deur' is een oud wit geval dat tussen klemmen op het kerkplein staat. Diaconaal opbouwwerker Robin de Jong, gehuld in een bruine pij, speelt voor de jonge monnik die in 2017 groots wordt herdacht bij de viering van 500 jaar Reformatie. Bezoekers mogen op deze zaterdag reageren op twee stellingen: 'Wat kan de kerk doen voor u?'

en: 'Wat kunt u doen voor de kerk?'. Een man timmert op de deur 'Ga het avontuur aan met God'. Dat is het thema van een alphacursus die hij volgt. Een vrouw komt na enig overleg met 'Luther' tot de stelling: 'Meer samenwerking met de wijkorganisaties in het Benoordenhout'. Een klein meisje schrijft dat ze best tevreden is. Er hoeft niets te veranderen. In veel

reacties wordt gevraagd om een luisterend oor, ontmoeting. Er komen ook tekeningen op: het vredessymbool en geld dat van de hemel op de kerk valt.

Vreugde

De deur staat op zondagochtend in de kapel, waar bezoekers ontbijten voorafgaand aan de dienst. Dominee Jacob Korf slaat erop met de hamer en nodigt uit meer stellingen op te hangen. In de dienst wordt iedereen aan het werk gezet. Korf vertelt een waargebeurd verhaal van een groep uit Loosduinen die met een HTM-bus naar de kerk kwam, voor een maaltijd. Maar toen bleek dat één jongen nog in de bus zat. Wat te doen? Er zijn vier opties met gekleurde stembriefjes: de moeder van de jongen gaat alleen op zoek, een paar mensen helpen haar, iedereen gaat mee of een andere mogelijkheid.

'Een luisterend oor zijn: wie gaan dat doen?'

Er ontstaat een levendig debat. Veel mensen kiezen voor een praktische oplossing als 'de HTM bellen'. Dat gebeurde ook in werkelijkheid: de jongen werd uit de bus gezet, maar de hele groep was naar de halte gegaan om hem op te halen. De parallel met het bijbelse verhaal over het verloren schaap en de kudde is duidelijk. Korf: 'Het gaat om het zoeken naar elkaar, de vreugde. Ontmoet God in het gelaat van de ander. Durf je dat?'

De deur met stellingen blijft in de kerk staan, als een *mindmap*. Er komen discussies over een paar stellingen waar echt iets mee zal gebeuren. 'Het is niet vrijblijvend. Geen gebbetje', verzekert Korf na afloop. Robin de Jong vult hem aan. 'Als de kerk een luisterend oor wil zijn, betekent dat iets. Wie gaan dat doen?'

HANS HEMMES

Klooster-spiritualiteit voor elke dag

Benedictijn Thomas Quartier schreef het boek *Anders leven, hedendaagse monastieke spiritualiteit*. De monnik van de Willibrordabdij in Doetinchem beschrijft de voordelen van monastieke spiritualiteit voor iedereen in het dagelijkse leven. Hoe kan het mensen wakker schudden en helpen om persoonlijke grenzen te overschrijden? Hij komt erover vertellen en gaat met publiek in gesprek.

ZATERDAG 8 OKTOBER, 13:30-15:30 UUR, € 9. CHRISTUS TRIUMFATORKERK. ORGANISATIE: DE ZINNEN. OPGAVE: DEZINNEN.COM.

Sloop Bethelkerk wordt uitgesteld

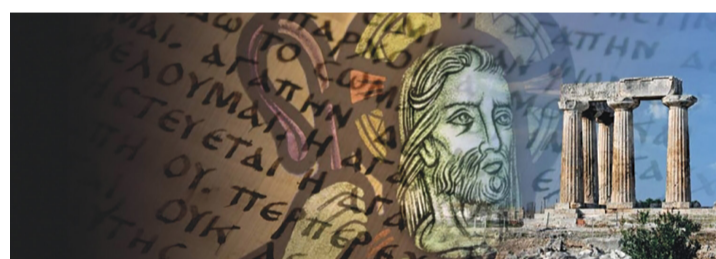
De sloop van de Bethelkerk aan de Händellaan is voorlopig van de baan. Bewoners van de Componistenwijk verzamelden handtekeningen tegen de sloop. De kerk zou ruimte gaan maken voor nieuwbouwhuizen, maar buurtbewoners pleiten voor een wijkcentrum en een lunchruimte in het gebouw. Het reddingsplan 'Bethel Blijft' moet in juli 2017 klaar zijn en financieel sluitend, zegt wethouder Wijsmuller (stadsontwikkeling).

Theater-pelgrims-tocht naar Spaans Santiago

Verhalenverteller Jan van Woerkom neemt zijn publiek mee op een theatrale pelgrimstocht naar Santiago de Compostella. Een reis met verhalen, koorliederen en gedichten over thema's als bijzondere ontmoetingen, schoonheid van natuur en cultuur, wandelgenot.

ZATERDAG 8 OKTOBER, 14:30-17 UUR, € 7,50. DIAMANTTHEATER, DIAMANTHORST 183. ORGANISATIE: GENOOTSCHAP VAN SINT JACOB, REGIO DEN HAAG.

Gnostiek in het christendom

Het vroege christendom kende een brede groep aanhangers die hun denkbeelden over Jezus lieten beïnvloeden door oude filosofen als Plato. In het 'Thomasevangelie' zien ze mensen als goddelijke vonken, kinderen van het eeuwige licht. Aan Maria Magdalena wordt een positieve rol toegeschreven. Auteur Bram Moerland schreef over het gedachtegoed van deze bewegingen het boek *Gnosis en Gnostiek*. In een serie huisbijeenkomsten op Scheveningen staat dit boek centraal.

VANAF VRIJDAG 7 OKTOBER, 10:30 UUR. HOGE PRINS WILLEMSTRAAT 166. OPGAVE: KARL VAN KLAVEREN, 06 11 04 19 92.

Cursus Israëlitische traditionele dansen

Avonden met traditionele Israëlitische muziek en eeuwenoude dansen. Door grote belangstelling wordt de cursus herhaald, waarmee deelnemers stapsgewijs de passen van oudtestamentische dansen leren en de symbolische betekenis van de lichaamsuitingen.

VANAF MAANDAG 31 OKTOBER, 20-22 UUR. BOSBEKAPTEL. OPGAVE: SARIE TALSMA, 070 397 04 59.

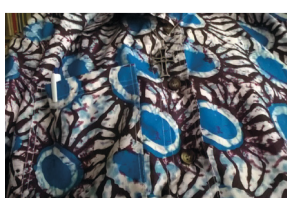

IN-DRUK

WAAR WEGEN ELKAAR KRUISTEN zette iemand ooit zijn appels te koop. Goed idee, dacht een reiziger, handig in het trekken van rotte kiezen. De tandartspraktijk was geboren. En rond dit bescheiden begin van de markt bouwden ondernemende lieden hun onderkomens. Dagmarkten, weekmarkten, jaarmarkten, ze hebben een eigen karakter en mensen komen van heinde en ver. Van jongs aan ben ik gefascineerd door markten. M'n vader nam mij mee naar het Waterlooplein, waar hij tweedehands Winnetou-boeken voor mij kocht. Boeken kopen ben ik blijven doen, maar afdingen zoals hij heb ik nooit aangedurfd. Een vriend van mij was zo fanatiek aan het afdingen op een markt in Bangkok, dat de verkoopster met tranen in haar ogen tegen mij zei: 'Laat hem ophouden, sir.' Op het Amstelveld in Amsterdam luisterde ik

OP DE MARKT

ademloos naar een marktkoopman die mensen zo gek kreeg een rijksdaalder neer te tellen voor een doos waarvan de inhoud voor hen onbekend was. Op vakantie op de Veluwe zag ik voor het eerst een klompenmaker aan het werk. Lopend langs het Pelgrimspad in Brabant trof ik een straat vol kraampjes met kleurige quilts. In Portici (bij Napels), waar ik talloze malen kwam door mijn betrokkenheid bij een kindertehuis, slingerde de weekmarkt zich door de hele oude stad. Veel groente en fruit, de tomaten van de hellingen van de Vesuvius zijn de heerlijkste! En wat een vis! Octopus, puffend in morsige bakken, waar af en toe een plens water overheen gegooid wordt. Ja, wie weekhartig is moet op buitenlandse markten af en toe de andere kant op kijken.

Vele jaren woonde ik vlak bij de Amsterdamse Dappermarkt, waar ik mij inderdaad meestal 'domweg gelukkig' voelde. Tegen sluitingstijd waren er altijd mensen die zich over achtergelaten sinaasappels of andere afgekeurde etenswaar ontfermden. Een 'voedselbank' voordat die uitgevonden was. Fascinerend was ook de overdekte markt in Boston (USA), in zo'n Victoriaans gebouw. Zo leuk om te zien hoeveel creativiteit zo'n stad herbergt. Zelfgemaakte kleding, sieraden en keramiek. Dat ik terug moest met het vliegtuig hield mijn begeerte in toom. Overgewicht kost veel geld.

Natuurlijk mag de Haagse Markt, de grootste van Europa, hier niet missen. Alles is er te koop, maar hier zag ik nóg vervaarlijker vissen dan in Portici. Ze leken zo wel weggezommen uit het bijbelboek Job. En wat een prachtige mix aan mensen, een

wereldmarkt is het. Een probleempje met wat Nederturkse pubers en de media staan er bol van. Maar over die prachtige 'openlucht-coöperatie' van nationaliteiten hoor je niemand. Daarom ook nog even over de Delftse markt, waar sinds kort een koopman uit Senegal is neergestreken. Prachtige overhemden, kleurige shirts en zo'n enthousiasme. Afdingen hoeft niet, dat doet hij zelf wel. Ik kocht twee hemden. Hij zag het kruisje om mijn nek. 'Wat doet u?' 'Ik ben dominee', zei ik. 'Ik ben moslim', zei hij. 'Religieuze mensen brengen vrede.' Hij legde z'n handen op mijn schouders en bad in stilte. Beduusd onderging ik het en ik vertrok met mijn overhemden en zijn *blessing*. Op de markt is je gulden een daalder waard en word je zomaar gezegend.

ROB VAN ESSEN

advertentie

Sinds 1926 woninginrichter

Met brede kennis en vakmanschap geeft **OFFERS** in de gezellige, gemoedelijke en vertrouwde winkel voorlichting over tapijt, laminaat, vinyl, raamaankledingen meubels.

OFFERS werkt met eigen stoffeerdere, levert volgens afspraak en geeft gratis advies aan huis.

Ook voor cadeaus en damesmode bent u van harte welkom. De damesmode is betaalbaar, comfortabel, vrouwelijk en bovenal goed draagbaar

Nieuw in de collectie

- Comfordouches
- Seniorenbedden
- Verpleegbedden
- Scootmobielen
- Rollators
- Trapliften
- Kleine hulpmiddelen

Geopend van dinsdag t/m Zaterdag Van 10.00 uur tot 17.00 uur.

Offers Wonen & Mode Loosduinse Hoofdstraat 315 Den Haag 0703979171 www.offerswonenmode.nl

Een fauteuil moet er mooi uitzien. Onze fauteuils worden op maat gemaakt, zodat u ook goed zit.

Engelen & Spoor
UITVAARTVERZORGING

Gericht naar uw persoonlijke wensen

Verzorgen en hulp bij verzekeringen en deposito's

Diverse uitvaartcentra beschikbaar, o.a. 'Sorghvliet', Groot Hertoginnelaan, 's-Gravenhage

Kantoor
Jan van Nassaustraat 110, 's-Gravenhage
Tel. (070) 350 7000 (dag en nacht)

info@engelenenspoor.nl www.engelenenspoor.nl

Van Der Helm
uitvaartzorg

persoonlijke begeleiding bij uitvaarten... van mens tot mens...

070 - 335 03 97 - www.vdhuz.nl

Firma A. H. Kerkhof & Zn
Uitvaartzorg sinds 1892

Dienstverlening op maat door uitvoering van:

- levensbeschouwings- en geloofsgebruiken en individuele wensen

Uitvaartcentra

- Sorghvliet Groot Hertoginnelaan 1
- Waldeck Oude Haagweg 28
- Nootdorp Veenweg 14

of uitvaartcentrum naar uw keuze

Thuisopbaring volgens uw wensen met de juiste zorg en middelen

Groot Hertoginnelaan 227 2517 ET 's-Gravenhage
firma@kerkhof-uitvaartzorg.nl www.kerkhof-uitvaartzorg.nl

Zorgvuldige aandacht en professionaliteit, al vier generaties een familietraditie

Protestantse Kerk, kerken per stadswijk

Stadswijken	Kerkgebouwen	Tijd	Zondag 2 oktober	Zondag 9 oktober	Zondag 16 oktober	Zondag 23 oktober	Zondag 30 oktober
Centrum Schilderswijk	Lukaskerk Om en Bij 2	10.15	HA: ds Trinette Verhoeven	ds Martin Koster	ds Verhoeven kringviering	ds Arie de Boer Utrecht	ds Verhoeven
Benoordenhout Archipel	Duinzichtkerk vHogenhouckln 89	10.00	ds Leo de Leeuw Scheveningen	ds Nynke Dijkstra-Algra Houten	ds Engelen Hulsmen	ds Casper van Dongen	ds Olivier Elseman HA
Bezuidenhout Mariahoeve	Christus Triumfatorkerk Jul. vStolbergln 154	10.00	ds Irma Pijpers Alphen, van JOP	ds Ruud Stiemer	ds Berit Bootsma	ds Ruud Stiemer	ds Berit Bootsma
	Pax Christikerk Vlaenburg 2	10.30	ds Peter Bakker	ds Peter Bakker	Herman Meijer Gv	ds Sibren Smits	ds Joshi van Veen, Meppel
Stadsdeel Laak Spoorwijk	De Oase Van Meursstr. 1	10.00	Lisette van der Meijden, Leiden	Kringviering	ds Klaas Wigboldus	ds Aad Dronkert	dr Paul Sanders
Moerwijk/Morgenstond/Zuiderpark	Marcuskerk Jan Luykenln 90	10.00	ds René de Reuver	Petra de Nooy	ds Evert Westrik Boskoop	ds Yasmin Hsu, Baambrugge	ds Stanley Tjahjadi
Vogelwijk Bloemenbuurt	Bergkerk Daal & Bergselaan 50	10.00	> Maranathakerk 10u30 !	ds Casper van Dongen	ds Martine Nijveld HA	ds Piet Schelling < Monster	ds Saskia Wevers Gorssel
Statenvartier-0 Duinoord Zeeheldenbuurt Regentessekwart.-N	Maranathakerk 2 ^e Sweelinckstr. 156	10.30	ds Axel Wicke gezamenlijke dienst	ds Martine Nijveld	ds Olivier Elseman	ds Martine Nijveld	ds Axel Wicke
	Noorderkerk Schuijstr. 9-11	10.00	ds Ruud Stiemer	ds Berit Bootsma	Anneke van Mansum * Schiedam	ds Nel van Dorp	ds Ruud Stiemer
Vruchtenbuurt Bohemen	Bosbeskerk Bosbesstraat 5	10.00	ds Jan Eikelboom	ds Nico Riemersma	ds Martin Koster	ds Nico Riemersma	S/T: ds Nico Riemersma
Loosduinen Waldeck Houtwijk	Abdijkerk WillemIIstr. 40	10.00	ds Nico Riemersma	ds Marjolein den Dulk	ds Wietske Verkuil	ds Michiel Aten	ds Michiel Aten S/T
Houtwijk	Houthaghe Toon Dupuisstraat 10	10.00	ds Wietske Verkuil	ds Fokke Fennema	Jenne de Haan *	ds Lenie Vollebregt	ds Lucia van Rouendal
Bouwlust Vrederust Morgenstond	Shalomkerk Vrederustln 96	10.00	ds Fokke Fennema	ds David Schiethart	ds David Schiethart	ds Klaas Wigboldus	ds Kees Buist S/T
Scheveningen Dorp	Bethelkerk Scheveningen Jurr.Kokstr 173	10.00 17.00	ds Frederik van Harten	ds Aart Mak ds Koos Staat, Dienst aan zee	ds Jan Maasland	ds Antje Meindersma, Terug in de tijd dienst	ds Antje Meindersma
	Oude Kerk Keizerstraat 8	10.00 17.30	ds Jan Maasland ds Jaap Quist	ds Jaap Quist mi > Bethelkerk	ds Jaap Quist mi > Pr. Julianakerk	ds Dirk-Jan-Thijs ds Wim ten Voorde	ds Jaap Quist Afscheid mi: zie Pr. Julianakerk
Belgisch Park Statenvartier-W	Nieuwe Badkerk Nwe Parkln 90	10.00	ds Nel van Dorp	ds Charlotte van der Leest	ds Ad Wijhuizen, Apeldoorn	ds Reinier Beltman Hvs	ds Charlotte van der Leest
Duindorp	Pr. Julianakerk Tesselsestraat 6	10.00 17.30	ds Jaap Quist X	ds Wim Scheltens X	10 en 17u: ds Frederik van Harten	ds Peter Zaadstra, Kockengen	2x ds van Harten (10u Duinendienst)
Ypenburg	De Toevlucht Laan van Hoorwijk 140	10.00	ds Attie Minnema	ds Gerrit van de Kamp, Delft	ds Attie Minnema	ds Attie Minnema	ds Minnema school en kerk
Leidschenveen	De Leidraad Harriët Freezerhof 28	10.00	ds Theo Haitjema	ds Theo Haitjema HA	Henk Boter, Leiden	Mario Boelen	ds Wilemijn van Dijk

Kerken in overige categorieën

PKN-kerken voor de hele stad	Bethlehemkerk Ln vMeerdervrt 627	10.00 16.30	ds L. J. Vogelaar	ds Paul Visser	H. N. Visser	ds P. van de Voorde	ds Ad Vastenhoud
	Houtrustkerk Beeklaan 535	10.30	ds Engelen Hulsmen	ds Karl van Klaveren	ds Arne Jongens	ds Iris Hasselbach Ldn	ds Eric Cossée
	Kloosterkerk Lange Voorhout 2	10.00 10.30	ds Rienk Lanooy	ds Margreet Klokke HA	ds Rienk Lanooy HD	ds Margreet Klokke	ds Lanooy + Cantate
	Evang Lutherse Gemeente Lutherse Burgwal 9	10.15	15u! Ordinatie en intree > Hanna Rijken	ds Hanna Rijken	ds Marianne van der Meij	ds Hanna Rijken	ds Hanna Rijken
	Eglise Wallonne Noordeinde 25	10.30	Pasteur Hartman Out	m. Joop la Grouw	Pasteur Hartman Out, Sainte Cène	Pasteur Karel Blei	Pasteur Ton van der Lingen
	Overige kerken	Deutsche Evang Gemeinde Bleijenburg 5	10.30	Pfrn Susanne Mathis-Meuret	Pfr Jan Mathis	Prädikant Ulrich Thöle Abendmahl	Pfrn Margit Gill
	Doopsgezinde Gemeente Paleisstraat 8	10.30	ds Esther Bijlsma	ds Jannie Nijwening	ds Reinhold Philipp	X dienst in Oldeslo	ds Tjalling Kindt
	Ekklesia Brouwersgr. 2-k, In steeg door hek	11.00	X	"Jip Wijngaarden"	X	Rituelen: Heilig / Allerheiligen	X
	Evang. Broedergemeente Hernhutters Chas-séstraat 1	10.00	zr Georgina Bendt Oogstndst	zr Christine Welschen Avondmaal	zr Christine Welschen	zr Christine Welschen Gespreksdienst	zr Christine Welschen Benno
	Haagse Dominicus Th. Swenckestraat 30	10.30	Thema: verliezen en vinden	X	Serie Religie: de zondag	X	X
	Indon Ned Chr. kerk Gkin Marcuskerk Jan Luykenlaan 90	13.30	Mw Betty Tjipta Sari MSC Psy	ds Deibby Janssens - Sahertian	ds Johannes Linandi	ds Stanley Tjahjadi	ds René de Reuver
	Kruispuntgemeenschap Hofzichtlaan 118	11.00	ds Nel van Dorp HA	X	ds Fokke Fennema	X	ds Jan Verburg
	Remonstrantse kerk Ln v Meerdervoort 955	14.30	ds Reinhold Philipp	ds Carolien Sieverink	Els de Clercq, Utrecht	ds Reinhold Philipp	ds Marthe F de Vries
	Vrije Evang Gemeente Malakkastraat 5	10.00	ds Wessel Verdonk	X	ds Wessel Verdonk	X	ds Wessel Verdonk
	Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt Duinkerkerstraat 1	10.00	ds Jasper Klapwijk HA	ds Jasper Klapwijk	ds Jasper Klapwijk	ds At Kramer HA	ds Gerrit den Boeder HA
Ziekenhuizen	Bronovo Ziekenhuis Bronvoolaan 5	10.00	ds Peter Wilbrink	pastor Jan Koeleman	ds Wilna Steenbergen	ds Arja Hoogerbrugge	ds Engelen Hulsmen
	Haga Ziekenhuis Leyweg 275	10.00	pastor Wim Hoefman	pater Bosco Beijk	ds Yvonne Schoonhoven	pastor Wim Hoefman	pater Bosco Beijk
	MCH Westeinde Lijnbaan 32	10.00	Pastor Guido Schürmann	ds Irene Visser	Pastor Bertus Wessel	Pastor John Batist	Pastor Guido Schürmann
	MCH St Antoniusshove Banningln 1 Leids'dam	10.30	pastor Bertus Wessel	pastor Bertus Wessel	pastor Guido Schürmann	ds Irene Visser	pastor Bertus Wessel
	Franciscuskerk Nic Broeckhuijsenstr 23	10.30	drs Engel Leune	pastor Henk van Breukelen	pastor Sjeff Smit	pastor Nanda de Hoop	pastor Mieke Speckens
	Clarakerk Rozenbottelstr 14	10.30	ds Robert Nangu	ds Lenie Vollebregt	ds Joop Zuur	pastor Teja van der Knaap	pastor Henk van Breukelen
Dienst voor doven en horenden	Koningkerk Br. Ingenhousln 4 Vbg	10.00	Ds Durkje Sikkema	Perronmeeting Zoetermeer	ds Jan van der Wolf	X	X

Kerken met vaste gegevens voor elke zondag

Anglican Church Ary van der Spuyweg 1. Elke zondag 8h30 Holy Communion, 10h30 simultaneous: contemporary & modern service with HC on 2d Sunday. On 4th Sunday 10h30: both services together, with Anointing & Prayer for healing, 17h00 Informal "Wellspring". On 1st Sunday: 17h Choral Evensong.	American Protestant Church Esther de Boer van Rijklaan 1 9.45 am contemporary service 11.45 am traditional service	Oud-Katholieke Kerk Juffrouw Idastraat 7. Elke zo 10u eucharistie. Zo 11 sep 16u Gezongen vesper Elke wo 12u30 viering zolderkerk	Evangeliegemeente Morgenstond Exoduskerk Beresteinlaan 263 zo 10 samenkomst	Volle Evangelie Gem. Vredekerk Maartensdijcklaan 126, zo 10u30 NL. za 19u Arabisch	Baptistengemeente Vier Heemskinderenstraat 91 10u samenkomst	Leger des Heils Ambachtsgaard 198 10u30samenkomst met muziekcops en zangbrigade olv Majoor Elsie Klarenbeek
				Het Apostolisch Genootschap. Loevesteinln 170 zo 9u30 samenkomst	Genootschap der Vrienden - Quakers Stadhouderslaan 8, zo 10u30 stille samenkomst	Zevende Dags Adventisten Robijnhorst 197 - op zaterdag ! 10u Bijbelstudie 11u dienst

Rooms-katholieke kerken, Nederlandstalige weekendvieringen, zie verder www.rkparochiedevieringevangelisten.nl en www.rkdenhaag.nl

Centrum , Parkstr 65a, H. Jacobus Maier zo 9u NL, 10u15 Lat., 12u15 NL, 16u vespers	Schilderswijk , Hoefkade 623, H. Martha, za 19u, zo 11u	Haagse Hout , Wassenaarseweg 53, St. Paschalis Baylon, zo 11u	Bezuidenhout , Bezuidenhoutseweg 153, OLV van Goede Raad, za 17u30	Marlot , Bloklandenplein 15, Onbevlekt Hart van Maria, zo 9u30	Zeeheldenbuurt , Elandstraat 194, OLV Onbevlekt Ontvangen, zo 11u	Rijswijk , Sir Winston Churchilllaan 372, H. Benedictus & Bernadette, za 19u, zo 9u30	Deutsch : Badhuisweg 35a Sonntags 10.30 English : Bezuidenhoutseweg. 157 Sunday 10,00, 17.30 Français : Stoeplaan 4 Wassenaar Dim 17.00	Buurt-en-kerkhuis Bethel , Thomas Schwenckestraat 30 elke maandag 19.30u Taizéavondgebed Zorgvlietkerk Prins Mauritslaan 10 elke vrijdag 20u Taizéavondgebed Elandstraatkerk elke 1e zaterdag vd maand 19.30u Taizéviering Koningkerk Voorburg elke 2e zaterdag vd maand 19u30 Taizéviering
Regentessekwartier , Beeklaan 188, H. Agnes, za 20u NL, zo 09u30 NL, 12u Sp	Valkenbos , Kamperfoeliestraat 279, Kerk Titus Brandsma zo 10u30, vr 10u	Loosduinen , Loosd. Hoofdstr 4, Kerk Maria van Eik & Duinen zo 10u, za 13u	Waldeck/Kijkduin , Aaltje Noordewierstr 4, H. Pastoor van Ars, zo 10u30	Leyenburg , Leyweg 930, Emmaüskerk, zo 10u, za 13u	Scheveningen , Scheveningsew.233, H. Antonius Abt, za 17u., zo10u30	Rijswijk , v Vredendurchweg 69, H. Bonifatius, za 19u, zo 11u		

Doordeweekse diensten: ■ Aandachtscentrum Schoolstraat 18 di t/m vr 13 u stilteviering ■ Kloosterkerk elke wo 19.45 u vesperviering ■ Evangelisch Lutherse Kerk elke wo 12.45 -13 u middaggebed

Symbolen: ♪ met cantorij, muziek etc; X geen dienst; * geen opgave ontvangen; ♪ voorganger met preekconsent; ✱ kerkelijk werker; ♪ proponent (ds i.o.) ♪ missionair pionier Gedachtenis van overledenen

AGENDA: OKTOBER

Meer op kerkinderhaag.nl

Voor adressen van kerken zie pagina 6. Tips/aankondigingen voor november s.v.p. opgeven tot 12 oktober via redactie@kerkinderhaag.nl

Orgelconcerten

Vijf concerten op het Bätz-orgel uit 1762 in het teken van Bätz en Reger. Organisatoren: Aart Bergwerff, Jan Hage, Gerben Budding, Arjen Leistra.

Za 1, 8, 15, 22, 29; 15:30 u, € 10 ■ Lutherse kerk

Vrede en Israël!

Lezing door theoloog Joop Zuur over 'de kerk, Israël en de Palestijnen' aan de hand van het boek *Meervoudig Verbonden* (Arjan Plaisier, Klaas Spronk) en *Judas* (Amos Os).

Zo 2, 15 u ■ Bethelkerk Scheveningen

Levenskunst

Gespreksgroep over ervaringen met leegte, troost, loslaten, berouw, verlangen.

Daarna stilmeditatie.

Di 4, 10-11:30 u ■ Shalomkerk. Opgave: Ineke Ras, 070 367 41 27.

Zinnige kost

Bij een diner jaagt een tafelheer of -dame gesprekken aan over existentiële onderwerpen.

Di 4, 18:30-21 u, € 15 ■ Kloosterkerk. Opgave: lanooy@kloosterkerk.nl.

Koffie met klanken

Klassieke aria's, operetteklanken en Jiddische luisterliedjes door Els Goedhart (piano) en Yvonne Hesterman (zang, piano).

Woe 5, 10 u ■ Maranathakerk

Meditatie

In een kring stil zijn. Twintig minuten mediteren op eigen wijze.

Woe 5, 17 u ■ Houtrusterkerk

Kledingmarkt

Mooie mannen- en vrouwenkledij. Vintage. Verder: koffie, thee en huisgebak.

Za 8, 9:30-14 u ■ Deutsche Evangelische Gemeinde

Roze Kerk

Viering en ontmoeting met niet-heteroseksuelen.

Zo 9, 15 u ■ Buurt-en-Kerkhuis Bethel

Wijsgerige kring

Lezing door dr. Arne Jonges over 'de

moed tot waarheid', waarbij hij filosofen Michel Foucault en Peter Sloterdijk be- trekt.

Do 13, 20 u, € 5 ■ Houtrusterkerk
Informatie: dr. Arne Jonges, tel. 070-3061640

Tien beelden

Inspiratiemiddagen over de verschillen- de gezichten van Jezus, aan de hand van boek *Tien beelden* (Bernard Luttikhuis). Was Jezus bewust provocerend?

Woe 14, 14 u ■ Lukaskerk

'Dead Poet's Society'

Film op groot scherm. 'Dead Poet's Society' (1989): Op een kostschool maakt een oud-leerling als docent Engels veel los met zijn onconventionele lesmethodes en ideeën over opvoeding.

Vr 14, 20-22 u ■ Buurt-en-kerkhuis Bethel

Musica Poëtica

Barokorkest Musica Poëtica speelt virtu- oze kamermuziek voor strijkers en con- tinuo van Telemann, Geminiani, Bach en

van de dirigent Jörn Boysen.

Vr 14, 20:15 u, € 17,50 - Maranathakerk

'Turist'

Film op een groot scherm. In 'Turist' rent vader Tomas weg bij zijn gezin, wanneer een lawine hen dreigt te bedelven. Het leidt tot een gezinscrisis.

Ma 17, 20 u ■ Bosbeskapel

Wat is 'avondmaal'?

Gesprekavond (met beelden) over de be- tekenis van het avondmaal in de traditie van de Lutherse en Lukaskerk. Aanslui- tend een avondmaalsviering.

Woe 26, 20 u ■ Lutherse kerk (Lukaskerk: 23 nov)

Niet-volmaakte leven

Aan de hand van literatuur en ervaringen gaat theoloog Jan Eikelboom met deel- nemers in gesprek over de drang tot per- fectionisme en het niet-volmaakte leven.

Do 27, 14-16 u ■ Bosbeskapel. Opgave: 070 325 78 11

Allerzielen

Pastor Duncan Wielzen vertelt over 'de dood' en het geloof in een leven na de dood. Gesprek en lunch na afloop.

Do 27, 10:30-13:30 u ■ Titus Brandsmakerk

Bijbel en Israël

Lezing door theoloog Jan Maasland over 'Gods verbond met Israël'.

Za 29, 10-12 u ■ Bethelkerk Scheveningen

COLOFON

KERK IN DEN HAAG MAANDBLAD
WWW.KERKINDENHAAG.NL WEBSITE

Oktober 2016, jaargang 20, nr. 189

Uitgave van de Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage, de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag en de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage-Oost.

Contact:

redactie@kerkinderhaag.nl

Tel. 06 30 16 48 20

Parkstraat 32, 2514 JK Den Haag

Hoofdredacteur: Jan Goossens

Eindredacteur: Robert Reijns

Redactie: Margot C. Berends

(tekstredacteur), Rob van Essen, Hans Hemmes, Rienk Lanooy, Irna van der Welke, Marijke Witteman.

Redactionele medewerkers: Henk

Baars (Stek), Jaap van den Berg

(kerkdiensten), Paul Schott, Margriet

Quarles van Ufford (PG).

Overige medewerkers: Rogier Chang

(fotografie), Matthijs Termeer

(fotografie), Eric van den Berg

(website), Pieter van

Schouwenburg (vormgeving).

Druk: Opmeer Drukkerij bv.

ADVERTENTIES:

KERKINDENHAAG.NL/ADVERTEREN

E-MAIL: ADVERTEREN@KERKINDENHAAG.NL

TEL.: 06 34 00 91 24 (ERIC VAN DEN BERG)

Los postabonnement:

€ 19,50 per kalenderjaar (10 nummers).

Opgave: info@kerkinderhaag.nl

Giften: IBAN NL35 INGB 0007 7749 10

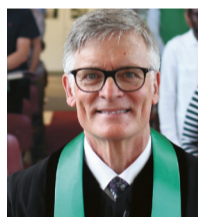
PERSONALIA

Aart Bergwerff

De concert- en kerkorganist Aart Bergwerff, sinds 1990 verbonden aan de Lutherse kerk in Den Haag, is naar Rotterdam vertrokken, waar hij cantor-organist van de Remonstrantse Gemeente/Arminius is geworden. Hij bespeelt er het pas gerestaureerde laat-romantische orgel uit 1898 van de bouwer Steenkuyf. In die plaats geeft hij ook les aan het conservatorium. Hij blijft verder organist van de Grote Kerk in Breda. De diensten in Den Haag worden voorlopig begeleid door Lieuwe de Jong.

Mark Vermaire

Mark Vermaire is sinds september pastor in de protestantse Amerikaanse kerk in het Benoordenhout. Hij was tweeëndertig jaar predikant in twee kerken in de Verenigde Staten.

Hanna Rijken

Hanna Rijken is door de Lutherse kerk als nieuwe parttime-predikant aangesteld, naast Trinetje Verhoeven. Ze werkt als promovendus Liturgiewetenschappen aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam, en schrijft een dissertatie

over de Anglicaanse 'choral evensong' in Nederland. Rijken is docent Liturgiek aan het Rotterdams Conservatorium. De intrededienst is 2 oktober, 15 uur.

Jaap Quist

Jaap Quist, predikant van de Oude Kerk op Scheveningen, gaat met emeritaat. De afscheidsdienst is 30 oktober om 10 uur.

Verhalen schilderen van Jakob en Jozef

De verhalen van Jakob en Jozef zijn altijd een inspiratiebron voor kunstenaars geweest. Denk maar aan de schilderijen van Rembrandt en Chagall. Op vier avonden kunnen deelnemers met verschillende materialen (houtschool, pastel e.d.) deze verhalen verbeelden. Ervaring met schilderen is niet nodig. Begeleiding: kunstenaars Marion Jonges, theoloog Martine Nijveld en Anneloes Kappert.

DONDERDAG 13 OKTOBER, 20 UUR. BERGKERK. OPGAVE: MARTINE NIJVELD, 070 779 07 24.

MOET JE LEZEN

Een schreeuw om beschaving

De Haagse journalist Klaas Salverda, oud-eindredacteur van Kerk in Den Haag, las geen kranten, hij spelde ze. Veertig jaar lang knipte hij er stukken uit en bewaarde ze in mappen.

Duizend meest korte artikelen uit dit archief zijn nu gebundeld in het naslagwerk *Testament van de pers* (604 blz.). De auteur spreekt van 'een zoektocht over de rommelzolder van onze geschiedenis'. Het is een spannende reis geworden.

Het boek zet ons aan tot nadenken in een tijd die steeds sneller lijkt te gaan. Je kunt er eindeloos in bladeren en je verwonderen over alle veranderingen in de samenleving. Het houdt je een spiegel voor: wat vond ik ook weer

van het IKV of de krakers? Maar het is ook een 'schreeuw om beschaving', herstel van normen en waarden.

Het is jammer dat een journalistiek fonds geen bijdrage gaf, omdat het testament prematuur zou zijn. Anders hadden bij de zeshonderd namen van journalisten achterin ook wel de vindplaatsen in het boek gestaan.

HANS HEMMES

BESTELLEN: TESTAMENTVANDEPERS.NL.

OPROEPEN

Gesprekspartners

Kerkenorganisatie Stek en zorginstelling Cardia zoeken mensen die in Loosduinen en Mariahoeve met ouderen willen praten over zin- en levensvragen. Vier uur per week, een jaar lang. Training, ondersteuning en begeleiding worden geboden. Info: stekdenhaag.nl.

Maatjes

Kerkenorganisatie Stek zoekt vrijwilligers die gezellige uitjes willen ondernemen met slachtoffers van mensenhandel of huiselijk geweld. Met verstrooiing en een luisterend oor, wil zo'n maatje de ander een groter gevoel van eigenwaarde geven. Informatie bij Lizebeth Melse: 06 83 99 96 6 / LMelse@stekdenhaag.nl.

BIJBELS QRS WAAROM LAAT GOD DIT TOE?

DAT IS DE VRAAG DIE OPKOMT WANNEER we geconfronteerd worden met menselijk lijden. Bijvoorbeeld in het boek *De pest* van Albert Camus. Een roman over de pestepidemie die begin vorige eeuw de stad Oran trof. De arts Rieux doet er wat hij kan. Desondanks sterven er veel mensen, en het verdriet daarover is groot. Er sterven ook kinderen: nog onverdraaglijker. Dan besluit de kerk een gebedsweek te houden, die wordt afgesloten met een mis ter ere van de heilige Rochus, patroon van de pestlijders. In de preek zegt pater Paneloux met veel pathos: 'Broeders, over u is onheil gekomen, en dat is uw verdiende loon. Deze wereld heeft te lang geheuld met het kwaad. Nu heeft God de dorsvlegel van de pest op u afgestuurd om u te straffen.'

Het klassieke antwoord op de vraag naar het waarom van lijden en dood. In de kern gebaseerd op het verhaal over Adam en Eva die in het para-

dijs aten van de 'boom van kennis van goed en kwaad'. Daardoor zou de mens God beledigd hebben, en de erfzonde op zich hebben geladen. Consequentie: leven met lijden en dood. Maar in het spoor van emeritus hoogleraar Oude Testament Ellen van Wolde, zie ik het eten van die boom als het verhaal over 'de volwassenwording van de mens'. Zonder inzicht in goed en kwaad, zouden we niet vrij en zelfstandig kunnen zijn. Maar die kennis maakt het ons niet gemakkelijk. Telkens weer is er de mogelijkheid egoïstische keuzes te maken, met als gevolg soms groot leed.

En het onschuldig lijden? Bij die vraag denk ik aan het interview van Joris Lijndijk met bisschop Desmond Tutu in Wintergasten, 4 januari 2008. Joris vraagt de bisschop waarom God inder- tijd de orkaan Katrina op New Orleans afstuurde. Bisschop Tutu: 'Mijn geloof is, dat God die dingen niet stuurt. We leven nu eenmaal in een uni-

versum waar je met bepaalde gevolgen te maken hebt. Als je uit een raam valt is er zoiets als zwaartekracht. Die trekt je omlaag. Als God zou ingrijpen en bijvoorbeeld de grond zacht zou maken of de wet van de zwaartekracht zou opheffen is dat mooi voor die ene persoon. Maar het zou een chaos opleveren voor de mensheid. Dus het hoort erbij. Alleen zo kunnen we zijn wie we zijn'.

Daarmee kom ik nog even terug op die preek van pater Paneloux. Die wekt grote ergernis op bij dokter Rieux. En als ze beiden getuigen zijn van het pijnlijk sterven van een kind, zegt hij dan ook met grote felheid tegen de pater: 'Dit kind was toch echt onschuldig.' Met andere woorden: ik geloof geen hout van uw redenering. Voor hem

hoort de dood van het kind bij het absurde van het leven. Het enig zinvolle dat je dan kunt doen, is je met al je vermogens inzetten om de pest te bestrijden en het lijden te verlichten. Dat is dan ook wat hij doet. Daarmee staat hij voor mij dicht bij God, dan die pater.

JOHN BATIST

Martin Koster, predikant in de Bosbeskapel, en John Batist, emeritus pastoraal werker bij de Antonius Abt, schrijven om beurten een aflevering van deze theologische rubriek. De titel is een knipoog naar het befaamde boek *Bijbels ABC* van K.H. Miskotte.

Katholieke dag voor iedereen

De Haagse parochies houden een geloofs- en ontmoetingsdag in de Emmauskerk. 'Als gelovigen voelen we ons soms eenlingen en daarom is het goed dat we elkaar bemoedigen en sterken in ons geloof', geeft de organisatie als aanleiding. Op het programma staan een eucharistieviering, ontspannende activiteiten 'met aandacht voor de inwendige mens' en het Marialof (16:30 uur). Een mooie gelegenheid om Haagse katholieken van dichterbij te leren kennen.

WOENSDAG 26 OKTOBER, 10-16:30 UUR.
EMMAUSKERK. OPGAVE TOT 16 OKTOBER: 070 820 98 66.

Troubadour

TROUBADOUR MARTIJN BREEMAN ZINGT MAANDELIJKS
EEN LIED, TE BELUISTEREN OP KERKINDENHAAG.NL.

Verlossend woord

*Kent iemand dat verlossend woord,
dat zuiver klinkt en ons bekoort,
dat woord dat ons voorgoed bevrijdt
van alles waar een mens aan lijdt,
en ons behoedt voor roof en moord?
Spreek iemand dat verlossend woord?*

*Want ik heb dat verlossend woord
nog nooit gelezen of gehoord,
en waar ik kijk, hoe ik ook zoek...
Staat het wel in het woordenboek?
Heeft iemand het ooit opgespoord?
Hoe luidt toch dat verlossend woord!*

*Wie weet, werd het verlossend woord
voortijdig in de kiem gesmoord,
of heeft het geen betekenis,
omdat er nog geen context is.
Ik heb veel bronnen aangeboord,
maar vond nooit dat verlossend woord.*

*Misschien wordt het verlossend woord
gesproken in een heel ver oord,
en heeft het nooit zijn werk gedaan,
omdat wij niet de taal verstaan.
Afijn, ik zet mijn zoektocht voort.
Eens vind ik dat verlossend woord.*

Literair concert na boek over Bachs vrouw

'Ze moet vreselijk veel van hem gehouden hebben'

INTERVIEW Eind oktober geven Sanne Terlouw en het Orion Ensemble een concert in de Kloosterkerk. Johann Sebastian Bach en zijn tweede vrouw Anna Magdalena spelen er een belangrijke rol. Sanne Terlouw, auteur, schreef de teksten en is de vertelster.

Wat is voor jullie de aanleiding geweest tot dit literaire concert?
'Er is over Anna Magdalena weinig bekend, we weten niet eens hoe ze eruit heeft gezien. Maar uit de weinige informatie die we hebben, lijkt het erop dat zij en Bach een liefdevol huwelijk hebben gehad en dat zij veel voor hem heeft gedaan. Ook op muzikaal gebied. Het is een prachtige liefdesgeschiedenis waar de muziek een grote rol in speelt. De directe aanleiding voor ons concert was een geromantiseerd boek over haar leven, geschreven door Eleonore Dehnerdt. Mijn moeder Alexandra Terlouw heeft dat in het Nederlands vertaald. Een aanrader!'

Hoe komt Anna Magdalena in 'Bach in Bach uit' naar voren?

'Anna Magdalena was een van de eerste vrouwen in Europa met een zelfstandige, goedbetaalde baan. Ze was een veelbelovende zangeres. Haar carrière heeft ze opgegeven toen ze met Bach naar Leipzig verhuisde. Ik stel me haar voor als een sterke, intelligente vrouw, boordevol liefde, die een moeilijk leven heeft gehad met veel verdriet. Ze heeft veel opgeofferd. Bach was geen makkelijke jongen om mee samen te wonen, maar ze moet vreselijk veel van hem hebben gehouden. Daardoor, en doordat ze zijn talent herkende, zal er ook veel vreugde in haar leven zijn geweest. Houden van een man met een talent is natuurlijk niet altijd makkelijk, maar het komt

Sanne Terlouw.

mij voor dat Anna Magdalena dat op een constructieve manier heeft gedaan.'

Bach wordt ook wel de vijfde evangelist genoemd. Zelfben je actief in de synagoge van Deventer. Heeft de muziek van Bach voor jou een religieuze dimensie?
'Natuurlijk heeft de muziek van Bach een enorm religieuze dimensie. Maar hij heeft juist ook veel wereldlijke muziek geschreven en zich verzet tegen de knellende banden van de kerk, die hem dwongen op een bepaalde manier te componeren. Bach was een groot vernieuwer, een wildebras, iemand met gein en fantasie. Zijn muziek ontroert mij zeer, en ik hoor er alle menselijke emoties in die er bestaan. Het religieuze aspect, daar sta ik verder vanaf.'

RIENK LANOY

KLOOSTERKERK, 30 OKT, 16.30 U. TOEGANG € 7,50. INFO: KLOOSTERKERK.NL EN ORIONENSEMBLE.NET.

Bijbels Hebreeuws voor beginners

Altijd al nieuwsgierig geweest naar de oorspronkelijke betekenis van een woord uit het Oude Testament van de Bijbel? Deelnemers aan de cursus 'Bijbels Hebreeuws voor beginners' leren het alfabet, een aantal korte woorden, en verdiepen zich in de achtergrond van prille bijbelverhalen. Wie een cursus voor gevorderden wil volgen, kan contact opnemen met organisator en theoloog Martin Koster.

VANAF DINSDAG 18 OKTOBER, 20-21:15 UUR.
BOSBESKAPEL. OPGAVE: MARTIN KOSTER, 070 406 58 71.

Inspiratie in de kerkbanken

Wie zondags een kerk binnenstapt kan gratis kennis en inspiratie opdoen. Veel (protestantse) kerken houden vieringen rond culturele en filosofische thema's. In de Bergkerk gaat het deze maand over 'leven tussen twee polen', idealen en uitzonderingen daarop. Met welke idealen wordt 'levenskunst' in de christelijke traditie vormgegeven en waarom wordt daarvan in de Bijbel soms afgeweken? In de Kloosterkerk wordt de bijbel 'in gesprek' gebracht met vier Franse filosofen: Simone Weil, Paul Ricoeur, René Girard en Blaise Pascal. Kerktijden: zie pagina 6.

Herman Pleij over Erasmus

Het is dit jaar Erasmusjaar. De bekende historicus Herman Pleij houdt een voordracht over de betekenis van deze grote Nederlandse theoloog, filosoof, schrijver en humanist, die leefde op het breukvlak tussen Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Lezing en publieksgesprek.

WOENSDAG 26 OKTOBER, 20 UUR, € 8.
MARANATHAKERK

COLUMN

WAT VINDEN EDITH EN MARK ZELF?

EEN KOP OP INTERNET, VAN DE SITE VAN KRO-NCRV.
'Schippers: Religie is achterhaald'
De kop slaat op de recente H.J. Schoo-lezing van minister Edith Schippers. Een lezing die veel aandacht kreeg, omdat de liberale topvrouw daarin de culturele laissez-faire-teugels flink aanhaalt en een onversneden waardenpolitiek bepleit.
'Religie is achterhaald.' Maar heeft ze dat werkelijk gezegd?
Nee dus. Ze wilde duidelijk maken dat 'men' vroeger in haar kringen dacht dat religie achterhaald was. Letterlijk zei ze: 'Wij dachten: onvrijheid, dat spreekt niemand meer aan, dat waait vanzelf over. Religie is achterhaald. In elk geval in de vorm van een voorgeschreven leven volgens de lijnen van de Bijbel of de Koran. De schok is groot dat het tegendeel waar is. We zijn wakker geschud. Wij moeten ons verhaal weer op orde krijgen. Wij moeten weten waar we voor staan.'
Ze bedoelt dus juist het tegendeel. Religie is helemaal niet achterhaald. (En ze benoemt

zelfs haar tegenstander: de fundamentalistische islam. Geen subsidies meer naar 'al die religieuze clubjes'.)

Dit verschijnsel, een citaat uit een toespraak verkeerd interpretern, heeft een paar beroemde voorgangers.
In 1988 vergaloppte de president van de Duitse Bondsdag Philipp Jenninger zich. Hij sprak ter gelegenheid van het vijftigste jaar na de Kristallnacht, toen synagogen en andere joodse eigendommen in brand werden gestoken. Jenninger vroeg zich af hoe het kwam dat de nazi-ideologie zo diep in de Duitse ziel had kunnen doordringen. Maar in de zinnen die hij uitsprak, was niet duidelijk het verschil te horen tussen het geciteerde nazi-jargon en Jenningers - afwijzende - commentaar. Het werd een groot schandaal en al de volgende dag moest de man aftreden. Later, toen zijn toespraak goed bestudeerd was, werd Jenninger gerehabiliteerd, en zelfs door prominente joden geciteerd. Het is dus van belang als spreker goed te

zeggen namens wie je spreekt. Er zijn stijlvormen die problematisch zijn. Niet de directe en de indirecte rede, maar wel wat in het Duits de 'erlebte Rede' heet, waarbij de spreker in de huid van zijn bron kruipt en doorgeeft wat die lijkt te ervaren. In het geval van Schippers: 'Religie is achterhaald', waarbij je de woordjes 'wij dachten' erbij moet denken.

Paus Benedictus XVI overkwam tien jaar geleden in zijn Regensburger rede hetzelfde, zij het dat hij niet hoefde af te treden. Hij hield een toespraak over de verhouding tussen christendom en islam door de eeuwen heen, waarbij hij een middeleeuwse Byzantijnse keizer citeerde die onvriendelijke dingen over de islam had gezegd. Maar je moest wel een erg goede verstaander zijn om te begrijpen dat het een opvatting van zeventienhonderd jaar geleden was. Het resultaat was veel diplomatiek geharrewar en kwaadwillenden probeerden zelfs de websites van het Vaticaan te hacken.

Die nasleep is Edith Schippers bespaard gebleven. Maar de gedachte blijft toch hangen dat zij alle religie achterhaald vindt. Dat lijkt dan in tegenspraak met wat haar politieke baas Mark Rutte vindt, lid van de Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage. Het *Nederlands Dagblad* citeert na een recent vriendelijk gesprek van de premier met de Haagse kerken uit zijn facebookpagina. Rutte ziet het belang van kerken in, aldus de krant. 'In het leven van veel mensen is de kerk onmisbaar.' Maar dat is een constatering van wat anderen vinden. Wat vindt de minister-president zelf? Het blijft onduidelijk. Maar misschien moeten we al blij zijn met zijn erkenning dat anderen de kerk onmisbaar vinden.

JAN GOOSSENSSEN

HOOFDREDACTEUR
Kerk in Den Haag

